

SAİD PAŞA'NIN NUHBETU'L-EMSÂL ADLI ESERİ ÜZERİNE*

Kabul Tarihi: 11.02.2016

Yayın Tarihi: 13.04.2016

Ahmet TANYILDIZ*

Öz

XIX. yüzyılda yaşamış olan Diyârbekirli Mehmed Saîd Paşa (d. 1248/1832 - ö. 1309-1891) dil, edebiyat ve teori başta olmak üzere tarih ve matematik ilimlerine dair eserler üretmiş seçkin bir devlet adamıdır. Özellikle şiir, nesir ve belâgat alanında kaleme aldığı eserleriyle öne çıkan müellifin Arapçadan yaptığı tercümelemler de dikkat çekicidir. Bu çalışmada Ahmed bin Muhammed El-Meydânî'ye (ö. 518/1124) ait Arapça *Mecmau'l-Emsâl* adlı eserin Saîd Paşa tarafından yapılan tercümesi *Nuhbetu'l-Emsâl* ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ahmed El-Meydânî, Mecmau'l-Emsâl, Saîd Paşa, Nuhbetu'l-Emsâl.

ON THE WORK OF NUHBETU'L-EMSÂL OF SAİD PAŞA

Abstract

Mehmed Saîd Paşa (born in 1248/1832 – died in 1309-1891) whose hometown is Diyarbakır and who lived in 19th century is a outstanding statesman who wrote about math and history and especially about language, literature and theory. Translations that Saîd Paşa translated from Arabic are also remarkable who is featured with his works especially about poetry, prose and rhetoric. In this study translation of *Mecmau'l-Emsâl* of Ahmed bin Muhammed El-Meydânî called *Nuhbetu'l-Emsâl* translated by Saîd Paşa will be approached.

Key Words: Ahmed El-Meydânî, Mecmau'l-Emsâl, Saîd Paşa, Nuhbetu'l-Emsâl.

GİRİŞ

Saîd Paşa'nın *Nuhbetü'l-Emsâl*i hakkındaki değerlendirmelere geçmeden evvel tercüme ettiği *Mecmau'l-Emsâl*e ve müellifi Ahmed bin Muhammed El-Meydânî'ye dair bilgilere kısaca değinmek yerinde olacaktır. Arap dili ve belâgatı âlimi olan Ahmed El-Meydânî, Nişâbur'un Meydân-ı Ziyâd mahallesinde doğup yaşadığı için Meydânî mahlasıyla tanınmıştır. Eğitimi aynı şehirde tamamladıktan sonra hocalık yapmaya başlamış ve birçok öğrenci yetiştirmiştir. Meydânî'nin en önemli eseri 6000'den fazla Arap atasözünü derlediği *Mecmau'l-Emsâl*dir. Eserde Câhiliye Devri'nden yazarın yaşadığı XII. yüzyıla kadarki süreçte Arap kabileleri arasında revaç bulan atasözü, deyim ve meşhur şahsiyetlere ait vecîzeler ele alınmıştır. Mesellerin ortaya çıkış hikâyelerine değinilmesi, kullanım alanlarının belirtilmesi ve kimi ıstılahî bilgilerin mukayeseli bir şekilde değerlendirilmesi, eserin tarihî ve edebî kıymetini arttırmıştır. Bazı hadîs-i şerîfler ile dört halîfe ve diğer İslâm

* Bu çalışma 26-27 Mart 2015'te Diyarbakır'da düzenlenen *Saîd Paşa ve Süleyman Nazif Sempozyumu*'nda sunulmuş bildirinin geliştirilmiş ve yeniden düzenlenmiş şeklidir.

* Doç. Dr.; Dicle Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü; ahmettanyildiz@gmail.com

büyüklerine ait kimi vecîzelerin de yer aldığı bu eser, alanındaki en kapsamlı ve en değerli çalışma olarak kabul görür.¹

Mecmau'l-Emsâl, Türk edebiyatında da rağbet görmüş, tercüme ve özetleri risale olarak telif edilmiştir. Bilindiği kadarıyla Akşemseddîn, *Mecmau'l-Emsâl*i muhtasar bir şekilde değerlendirmiş ve ismi belirtilmeyen bir zât da nazmen tercüme etmiştir.² Bunun dışında eser Hilmî-i Ayıntâbî tarafından dört cilt hâlinde tercüme edilmiş³ ve Saîd Paşa tarafından muhtasar hâle getirilerek çevrilmiştir.⁴

1. NUHBETU'L-EMSÂL

Nuhbetü'l-Emsâl, Ahmed El-Meydânî'nin meşhur eseri *Mecmau'l-Emsâl*in muhtasar tercümesidir. Saîd Paşa -kendi ifadesine göre- *Mecmau'l-Emsâl*deki mesel, fıkra ve beyitlerin en latîf olanlarını seçmiş, özellikle ıstılahlardan kaçınarak tercüme etmiştir. '*Sade ve açık ta'bîrât ile*' kaleme alınan eser Sultan II. Abdülazîz (ö. 1876) döneminde faydalı eserler serisinde yer alıp H 1289/ M 1873 yılında Diyârbekir Vilâyeti Matbaası'nda basılmıştır. 482 sayfadır. Mukaddime kısmında eserin kaleme alınış serüveni şöyle anlatılır:

*"Vecîbe-i hamd ile ve tasliye vü tarziyeyi edâdan sonra kalem-i acz-makâl bu sûretle beyân-ı hâl eder ki Mecma'u'l-Emsâl-i Meydânî-nâm kitâb-ı kesîrû'l-menâfi' lisân-ı Arabîde sâir olan emsâlî câmi' olduğundan kitâb-ı mezkûrun hâvî olduğu emsâl u fikarât u ebyâtın en latîf olanları intihâb ve tekellûfât-ı ıstılâhiyyeden ictimâb olunarak asr-ı ma'ârif-hasr-ı mülûkânelerinde ki muhassenât-ı celflenin her birisi dünyâ durdukça memdûhiyetde birer mesel-i sâir olmaya şâyân ve devr-i mehâsin-gurer-i şehryârlarında ki âsâr-ı cemîlenin cümlesi mevârid-i emsâl-i mübâhesât ve iftihâr-ı cihân olan velî-nî'metimiz pâdişâhımız Es-Sultân ibnû's-Sultân Es-Sultân Abdulazîz Hân dâme mâ dâmeti'l-ekvân Efendimiz Hazretleri'nin zamân-ı kemâlât-nişân-ı şâhâneleri âsâr-ı nâfiasından ma'dûd olmak üzre sâde ve açık ta'bîrât ile tercüme ve Nuhbetü'l-Emsâl tesmiye olundu. V'allâhu'l-muvaffik."*⁵

1.a. Tercüme Yöntemi

Eserde öncelikle mesel, deyim veya vecîzenin Arapça asıl metni verilir. Ardından söz konusu ibâre hakkında Meydânî'nin derlediği bilgiler tercüme edilir. Eserin büyük kısmı bu yöntemle telif edilmiştir. Ancak kimi kısımlarda Saîd Paşa'nın Meydânî'nin metnine birebir uymadığı görülmektedir. Mütercim, tercümeyi

¹ Konu hakkında daha ayrıntılı bilgiler için bk. M. Nihad Çetin, "Meydânî, Al-Maydânî", *İslâm Ansiklopedisi*, C VIII, MEB Yayınları, İstanbul 1979, s. 177.

² *Nazmu'l-Emsâl* (Müellifi bilinmiyor) (Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, 1953). Bununla beraber Kâtip Çelebi Keşfü'z-Zunûn'da eserin yine bilinmeyen biri tarafından H. 1079 yılında nazmen aktarıldığını belirtmektedir. Aynı eserdeki ilgili maddenin dipnotunda bu manzum tercümenin *En-Nihâyetü fî-Garîbi'l-Hadis* olduğu bilgisi de verilmektedir. Rüştü Balcı, *Kâtip Çelebi, Keşfü'z-Zunûn*, C 4, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2014, s. 1274-1275.

³ Muhammed Şâkir bin Hilmî-i Ayıntâbî (İstanbul Üniversitesi Türkçe Yazmalar, 167-170, 4 cilt).

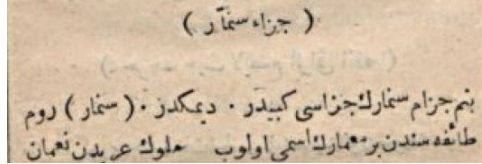
⁴ Zülfikar Tüccar, "Meydânî Ahmed b. Muhammed", *İslâm Ansiklopedisi*, C 29, TDV Yayınları, İstanbul 2004, s. 501-502.

⁵ Diyârbekirli Saîd Paşa, *Nuhbetü'l-Emsâl (Muhtasar Tercüme)*, Diyârbekir Vilâyeti Matbaası 1289, s. 1.

bitirdikten sonra gerek görmesi hâlinde konu ile alâkalı diğer kaynaklara müracaat edip konuyu geliştirir. Bu işlemi yaparken açıklayıcı ara cümleler ve ibârelerle okuyucuyu bilgilendirir.

• Aşağıdaki örneklerde mesel tercüme edildikten sonra mütercimın eklediği kısımlar *li'l-mütercim* notuyla verilmiştir:

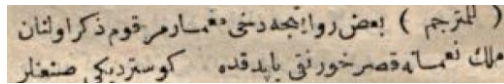
Mesel: "Cezâî Sinimmâr"

"Benüm cezâm Sinimmâr'ın cezâsı gibidir." demektir. Sinimmâr Rûm tâifesinden bir mi'mârın ismi olup mülûk-i Arab'dan Nu'mân bin İmriü'l-Kays'a Kûfe'nin arka tarafında 'Havernak' nâmıyla bir kasr binâ eyledi. Vaktâ ki binâ işi bitdikde 'Şâyed başkasına da böyle bir kasr yapar.' diyü Nu'mân hased eylediği cihetle mi'mâr-ı merkûmu Kasr-ı Havernak'ın damı üzerinden aşağı atarak telef etmekle bu mu'âmesi iyiliğe fenâlıkla mukâbele edenler hakkında 'cezâî Sinimmâr' sûretiyle mesel olunmağı icâb etmiştir.

Bir rivâyete göre de mi'mâr-ı merkûm Ahîha bin El-Celâh'a bir a'lâ köşk yapıp bitirdikde 'Ben şu köşkte bir ma'rifet icrâ ederek köşkün hepsine kilîd makâmında bir taş kodum ki her ne vakt ol taş yerinden koparılır ise köşkün hepsi yıkılır.' deyip ve Ahîha 'Ol taş nerededir?' diyü suâl eylese Sinimmâr'dan yerini öğrendikde Ahîha bundan vehme zâhib olup 'Belki birisi şu taşa vâkıf olur da bana ihânet eder.' havfına düşdüğünden şâyî' olmamak için mi'mâr-ı merkûmu kasrın damı üzerinden aşağı atıp telef eyledi.

Mütercimın eklediği kısım:

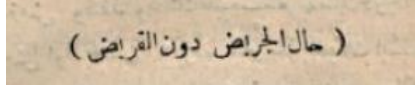
[Li'l-mütercim] (Saîd Paşa)

Ba'zı rivâyetce dahi mi'mâr-ı merkûm zikr olunan Melik Nu'mân'a Kasr-ı Havernak'ı yapıldıkda gösterdiği san'atlar ve emekler Nu'mân'ın tahsînini câlib olup Nu'mân Sinimmâr'a ziyâdece ikrâm etmekle Sinimmâr me'mûlünden ziyâde ihsân gördükde 'Efendim benim hizmetim senin yanında bu derece makbûle geçeceğini bilse idim sana bir köşk yapar idim ki güneş ne tarafa döner ise o da ol tarafa döner idi.' dediğinden Nu'mân 'Yâ öyle mi, mâdâm ki sende öyle ma'rifet var idi niçün bana dünyâ gibi döner bir köşk yapmadın? Benim için yapmayıp da kime yapacaksın seni gidi hâyin!' diyerek ve hiddetlenerek Sinimmâr'ı öldürdü." [İntehâ] (s. 236-238)

• Aşağıdaki örnekte de Saîd Paşa, Meydânî'nin metnini tercüme ettikten sonra '*Meydânî şu hikâyeyi bu mikdâr ifâde ile iktifâ etmiştir. Başka mahallerde görülen*

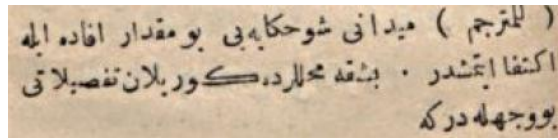
tafsîlâtı bu vechledir ki şeklindeki ara cümleyle diğer kaynaklardan aldığı bilgileri de eklemiştir:

Mesel: "Hâle'l-cerîz dûne'l-karîz"

'Cerîz' kederlenmekden ötürü boğazda duran tükürüğe ve 'karîz' şiire denilir. Asl-ı mesel böyledir ki bir kimsenin oğlu şiir söylemeye heveslendiğinden babası nehy etmekle oğlunun canı sıkılıp müteessiren hasta olmuş ve şu hastalık maraz-ı mevti netîce vermiş olduğundan babası yanına gelip ona şiire izn vermesiyle merkûm 'Hâle'l-cerîz dûne'l-karîz' ya'nî 'Şu hâl keder hâlidir şiir hâli değildir.' diyerek 'Gam ve keder şiir önüne siper oldu da şiir söyleyecek vakt kalmadı.' demeyi murâd etmiş ve sözü mesel olmuştur.

Mütercim'in eklediği kısım:

[Li'l-mütercim] (Saîd Paşa)

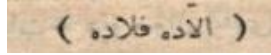
Meydânî şu hikâyeyi bu mikdâr ifâde ile iktifâ etmiştir. Başka mahallerde görülen tafsîlâtı bu vechledir ki kelâm-ı mezkûr Cevşen bin Kanfez nâm kimsenin sözü olup babası Kanfez kabîlesi içinde mahâretle şöhret ü imtiyâz bulmuş bir şâir olduğu hâlde Cevşen birkaç yaşına girdikde sözünde belâgat ve tabîatında lutf u cevdet alâmetleri görünmeye başladı. Şu alâmetler şi'rde babasına gâlib olacağını göstermiş ve Kanfez oğlunun tabîat-ı şi'riyyesinin derecesini anlamış olduğundan 'Bir daha şi'r söylediğin işidir isem seni öldürürüm.' diyü Cevşen'i tehdîd ve şi'r söylemekden men' eyledi. Cevşen daha ziyâde büyüyüp şi'r söylemeye merâk geldiği vakt insân kendisini andan men' edebilmesi zorca olmakla Cevşen'in tabîatı deryâ gibi cûş u hurûşa başlayıp şi'r inşâsına meyl-i küllîsi hâsıl olmuş ise de babasının korkusundan söyleyemez idi. Giderek şu kederle haste ve maraz-ı mevt ile rişte-i hayâtı güsiste olmaya başladıkda Kanfez Cevşen'in başı ucuna gelip 'Oğlum haydi sana izndir. İstedığın kadar şi'r söyle ve ol kederi kalbinden çıkar.' dedikde Cevşen kelâm-ı mezbûru söyleyip sözü mesel oldu. (s. 241-242)

Mütercim'in eklediği bilgiler kimi kısımlarda asıl metni aşar. Tercümedeki bu hususiyet metnin sade bir tercüme olmayıp yarı telif niteliği taşıdığı göstermektedir. Eser bu yönüyle de dikkat çekicidir. Mütercim'in asıl metni

geliştirdiği benzer örnekleri arttırmak mümkündür. Ancak bildirinin hacmi göz önüne alınarak söz konusu örnekler sınırlı tutulmuştur.⁶

1.b. Kelime Etimolojisi ve Kritiği

Kelime etimolojisi açısından hem asıl metin hem de tercüme metin son derece zengindir. Meydânî yeri geldiğinde kimi kavramların okuma biçimlerine ve anlam zenginliğine vurgu yapar. Saîd Paşa da hem tercüme kısmında hem de sonradan eklediği kısımlarda kavram etimolojisine katkıda bulunur. Metin bu yönüyle bir kavram sözlüğü mahiyetine de sahiptir.

“İllâ-deh fe lâ-deh” (deh = zeh, dih)

Asıl Metin (Ahmed Meydânî)

Tenvîn ile de mervîdir (...) Aslı zâl-i mu'ceme ile *'in lâ-zeh fe lâ-zeh'* olmaktadır ki aslında ism-i işâret olmak üzere mebnîyyâtdan iken dâl-i gayr-ı mu'cemeye tebdîl ile muarreb olup âhîrlerine tenvîn verilmiştir. *Yehûdâ* lafzı aslında *Yehûzâ* iken bi't-ta'rîb *Yehûdâ* olduğu gibi. Bazıları dahi demiştir ki bunun aslı *'en lem-yadrib'* ma'nâsına olan *'illâ dehiyen'* olduğu hâlde tenvîn idhâl olduktan sonra tenvîn ile yâdan iki sâkin bir yerde cem' olduğundan yâ hafz olunarak *'in lâ-deh'* kalmıştır.”

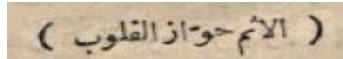
Tercüme Metin

[Li'l-mütercim] (Saîd Paşa)

'In lâ-dih fe lâ-dih' kavlinde bulunan *dih* kelimesi Fârsî bir lafz olup dâlin kesriyledir. Ve atâ ma'nâsıdır. Ma'nâ-yı kavil *'bu adamın veya bu nesnenin müstehak olduğu cezâyı şimdi vermediğin hâlde bir daha bulup veremezsin'* demek olur.

Suyûtî *Eşbâh ve Nezâyir-i Nahviyye'*sinde yazar ki burada *deh* lafz-ı Arabîdir. Zîrâ *dehiye* kelimesi gibi *zehiye* veznindedir. *Dehâ* maddesinden ism-i fâildir. Ve terkîb-i mezkûr *'en lem tekun dehiyen fî hâzihi'l-mâddeti ev es-sâ'ati fe lâ-tekun ebeden'* makâmındadır. Ya'nî *'bu husûsda yâhud bu sâ'atde rüşd ü fitnatla dâhiyâne hareket etmediğin sûretde bir daha mecâl bulamazsın ve kıyâmete kadar dehâtdan ma'dûd olamazsın'* demek olur.

Ve *'dehiye kelimesinde emsâlde cereyân eden tahfif cereyân eder'* diyü *Okyânûs'*da muharrerdir. İntehâ” (s. 104-105)

“El-ismu havvâzu'l-kulûb”

⁶ Benzer örnekler için bk. s. 67, s. 74-75, s. 92, s. 94-95, s. 134-136, s. 137-140, s. 226.

Asıl Metin (Ahmed Meydânî)

'Havvâzi'l-kulûb' kalbi tırmalayıp vesvese ve halecân veren şeye derler (...) 'havvâz' gam geldiği zamân kalbde kımlıdayan şeye derler.

Tercüme Metin

[Li'l-mütercim] (Saîd Paşa)

'Havvâz' 'melâk' ma'nâsınadır. Günâh kalblere mâlik ü gâlib olduğundan insânı lâıksız işleri işlemeye sevk eder (...) Bazıları *zâ'*nın şeddesiyle 'havvâz' olmak üzere rivâyet etmiş olduklarından şu takdîrce 'hâzze'nin cem'i olup 'hâzze' *tırmalayıp kazıyıcı* demektir. 'Havvâz' 'hâzze'nin cem'i olduğu sûretle şol işlerden ibâret olur ki kalblerde sükûnet ü i'timâd olduğu ecluden hâtırlara gelen şeyler, günâhlardır. (s. 19-20)

Metindeki benzer örneklerden bir kısmı aşağıdaki gibidir:

A'dâ	Advden ma'hûz olup <i>adv</i> segirtmek ma'nâsınadır." (s. 92-93)
Akved	Kâid lafzından sîga-i tafdîl olup <i>kâid pezeveng</i> demektir." (s. 99)
Asabb	<i>Pek âşık</i> demektir." (s. 85)
Bugâs	<i>Bugâs</i> lafzındaki <i>bâ</i> da harekât-ı selâse dahi cârîdir. Ve <i>bugâs</i> bir kuşdur. Boz renkli olur. Cem'i <i>bâ</i> 'nın kesriyle <i>biğsân</i> gelir. (İstensere) bugâs kuşu sâir kuşların zaîfi iken nesr kuşu gibi oldu demektir. Nesr <i>kerkes</i> kuşuna derler. Nesr av zamânında ol kadar kavîdir ki şahin ve doğan gibi kuşları bile alır. Akbaba denilen kuş bunun battâlıdır." (s. 124-125)
El-münbit	<i>Seferde ashâbından munkatî' olan kimse</i> demektir. [Li'l-mütercim] <i>Câmiu's-Sagîr</i> şerhi <i>Menâvî-yi Kebîr</i> 'de el-münbit <i>seferinde âciz ve râkib olduğu devesi helâk olup henüz hâcetini kazâ etmemiş olan kimsedir</i> diyü meşrûhdur. İntehâ." (s. 164-165)
Eşbak	<i>Pek şehvetli</i> demektir." (s. 76)
Eşca'	<i>Harîs</i> ma'nâsına (s. 29)
En-nahy	<i>Tulum ma'nâsınadır.</i> " (s. 79)
Etîh	Tekebbür ma'nâsına olan 'tîh' lafzındandır." (s. 15)
Etîh	Burada <i>yolunu şaşırıp yitirmiş</i> demektir." (s. 16)
Ferâr	Hayvân kaç yaşındadır diyü bilmek için ağzını açıp dişlerine bakmaya derler." (s. 132)
Hâin	<i>Helâk olucu</i> ma'nâsınadır." (s. 13)
Hamre	Hamre başı kırmızı bir kuşçuğaz olup Türkçe <i>kayakuşu</i> dedikleridir. Ve mekâ <i>çoban aldangıcı</i> diyü ma'rûf olan kuşdur ki bunun cüssesi hamreden büyükdür." (s. 197)
Hays	Arablar indinde birbirine karışmış olan hurmâ ve sâfi yağ ve yoğurt kurusuna derler. Bunları birbirine karışdırıp ta'âm yaparlar." (s. 113)
Hezîl	<i>Za'îf</i> demektir." (s. 97)
Sal'a	<i>Başın ön tarafında olan tüysüz mahalle</i> derler ve lafz-ı mezkûr <i>sâd</i> 'ın zammı ve <i>lâm</i> 'ın teşdîdiyle sulla'a olmak üzere dahi mervî olup bu da <i>düz kaya</i> ma'nâsınadır." (s. 27)

Verâ' Arka ve ön ma'nâlarından her birisine de gelir." (s. 454)

1.c. Türkçe Mesellerle İzah ve Türkçe Deyimler

Sâid Paşa, kimi mesellerin çevirisinde asıl metne bağlı kalmayarak Türkçe benzer mesellerle izaha girer. Aşağıdaki örneklerde Arapça meselin tercümesinden sonra dilimizde cari olan atasözü ve deyimlerden alıntılar yapmıştır:

(اذا افقر اليهود فنظرت في حسابها العتيق)

İze'ftekare'l-Yehûdu nazara fi-hisâbihî'l-atîk

'Ya'nî *Yahûdî fakîr olunca eski defterine bakar.*
Türkîde dahi mesel-i mezkûr câriyedir.' (s. 57)

(الى ان يبعي الترابق مات المسوع)

Îlâ en yecû't-tiryâk mâte'l-melsû'

Ya'nî '*tiryâk gelip yetişinceye kadar yılanın ısırması olduğu adam vefat eder.*'
Mesel-i mezkûr lisân-ı Türkîde '*Tiryâk gelinceye değin yılan ısırmanın canı çıkar*' diyü şâyi'dir. (s. 110)

(اذا جاء اجل البعير حام حول البئر)

Îzâ câ'e ecelu'l-ba'îr hâme havle'l-bi'r

'Ya'nî devenin eceli geldikde kuyunun etrâfına dolanır.
Türkîde 'köpeğin eceli geldikde gidip çobanın südünü döker' denildiği gibi."
(s. 57)

(الصناعة تبسر الحاجة)

"Es-sînâ'atu tuyessiru'l-hâcete"

Ya'nî *sermâye olunca iş görülmesi kolay olur.*
Türkîde '*Parayı veren düdüğü çalar.*' diyü şâyi' olan mesel gibidir. (s. 192)

Metnin tercüme kısımlarında ise Türkçe deyimlerin sıklıkla kullanıldığı dikkat çekmektedir. Bu kullanım biçimi metnin anlaşılmasına katkıda bulunmasının yanı sıra asıl metindeki meselde yer alan mizahî unsurların dilimize aynı üslupla aktarılmasını sağlamaktadır:

“Ol gün *korkusundan boku karnında kuruyup kesilmişdi.*” (s. 85)

“Şu yazdığınız nedir diyü suâl eylemesiyle *baltanın ağzını taşa urduklarını* anladıklarından...” (s. 88)

“Derhâl etbâından yazı okuyabilir birisini celb ile yazıları okutdukda *kazın ayağı ne olduğunu anlamasıyla.*” (s. 89)

“Kalk bakalım kalk. Canın istediği yere yıkıl git, diye Nasr'ı def eyledi. Nasr *eşekden düşmüş gibi* mahcûb ve sabr u sükûnı meslûb olarak oradan hareketle...” (s. 89)

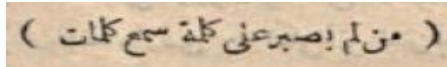
“Bazıları hâle muttali olmalarıyla ‘*Hây Allâh cânını alası ...*’ dediler” (s. 90)

“Belki beni Allâh söyletdirdi de sözüm doğru çıkar. Niçin gidip onlar helva yesinler de ben yemeyip mahrûm kalayım diyerek arkaları sıra çıkıp gitmekle *çocukların ellerine yakayı verdi.*” (s. 91)

“...Verese bu söze hiddetlenip ve Rakkâş'ın üzerine sıçrayıp onu dövmek istediye de Rakkâş Verese'yi *güzelce zabt ve dayakla a'lâ darb ile temiz ıslatmış olduğundan* artık Verese'nin gözü yılıp cefâsını terk eyledi.” (s. 191)

1.d. Türkçe Şiir Örnekleri

Tercüme kısımlarında dikkat çeken bir başka husus da kimi mesellerin Türkçe manzum parçalarla çevrilmesi ve örneklendirilmesidir. Sınırlı sayıda örneğine rastlanan bu özellik de mütercimim şairlik yönüyle ilgilidir.

“Men lem-yasbir alâ-kelimetin semî'a kelimât”

‘Bir söze sabr etmeyen kimesne çok söz işidir’ demekdir.

Kıt'a

- . - - / . - . - / . . -

Halk-ı âlem efendi torba degül

Ki çekip ağzını anun düresin

El dilinden hulâsa yok çâre

Kendi kendin meger ki öldüresin (s. 460)

(بَاتِي بِكَ الضَّامَّةَ عَرَبِيَّ السَّادِ)

“Te’tî bike’ d-dâmmetu arîse’l-esedi”

Ya’nî,

-. - - / - . - - - / - . - - - / - . - -

Ba’zî nâbercâ revîşler kanlı eyler âdemi

mısrâ’ı nâtık olduğu üzere zâlimlerin zulmü seni bir mehlekeye atmaya mecbûr u muhtâc eder. (s. 199)

(بِذَاتِ فَهٍ يَنْضَحُ الْكُذُوبَ)

“Bizâti femihi yeftadihu’l-kezûbu”

Ya’nî yalancı olan kimse kendi ağızıyla rüsvây olur.

Mısrâ

-. - - / - . - - - / - . - - - / - . - -

Bir marazdır kizb kim derler dehen basurıdır (s. 192)

1.e. Türkçe Kısımlarda Seci

Bilindiği gibi Saîd Paşa tüm sanatkâr hususiyetlerinin yanı sıra bir belâgat âlimidir. ⁷ İnşâ konusundaki ustalığını *Mecmau’l-Emsâl* metnini çevirirken de göstermiştir. Tasvir yoğunluğu olan aşk, savaş, tabiat gibi konuların geçtiği kısımlarda daha ziyade olmak üzere tercüme metnin elverdiği ölçüde başarılı seci örnekleri oluşturmuştur.

“Onun cemâl-i dil-ârâsını mir’ât-ı sun’-ı *İlâhî* ve hilkat-i cemîlesindeki tenâsüb-i endâmı gayr-ı *mütenâhî* görüp böyle bir mahbûbe-i hüsnânın ne mislini görmüş ve ne de işitmiş olduğundan hüsn ü ânına hayrân kaldı.” (s. 447)

“Ondan sonra bakıyye-i şu’ûru da *zâil* ve galebe-i aşk ile akli birden bire *muzmahil* olarak Tâif’den müfârakat ve sahrâlara düşüp hayret ü muhabbetle *zâir-i biyâbân-ı esef* ve *dâir-i dâire-i helâk ü telef* olup gitdi. Nasıl olduğu ve nerelerde kaldığı bilinemedi. Karındaşını bu hâl ile elden çıkardığını görünce birâderi de müteessiren *hüzn-i şedîd* ü *gamm-ı medîde* uğrayıp âkıbet o da şu derd ile *terk-i âlem-i vücûd* ve *azm-i dâru’l-hulûd* eylediğinden bunlarla mesel darb ederek...” (s. 19)

⁷ Bu konudaki yetkinliğini gösteren eseri için bk. Diyarbakirli Saîd Paşa, *Mizânü’l-Edeb*, İstanbul, 1305; Saliha Aydoğan, *Saîd Paşa-Mizânü’l-Edeb*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2011.

“Abdülmelik bu sûretle *te'lif-i tarafeyn* ve *islâh-ı zâtu'l-beyn* etmiş ise de Bîşr bin Mervân bu vak'adan *müteessir* ve karındaşının ol vechle müftehirâne kıl ü kâlinden *mütekedir olduğundan...*” (s. 82)

“Karındaşını öldürmesi kendüye pek ziyâde te'sir ederek *ciğeri sûzân* ve gözlerinden uykusu zâil olup sihr illetiyle *bîtâb u tûvân* oldukça Yemen diyârında ne kadar etebbâ vü kehene ve müneccim ü *arrâf* var ise *cümlesini ihzâr* ve kıssasını anlara hikâye ile derdinden şikâyet *izhâr eyledi.*” (s. 102)

SONUÇ

- Saîd Paşa, *Mecma'u'l-Emsâl* den tercüme edeceği meselleri husûsî olarak seçmiş, birebir tercüme etmek yerine yarı telif yarı tercüme denilebilecek şekilde Türkçeye aktarmıştır.
- Mütercim Türkçeye aktardığı meselleri kimi zaman muhtelif kaynaklardan beslenerek genişletmiş ve yer yer Meydânî'yi tashîh etme ihtiyacı duymuştur.
- Metinde tercih edilen dil, ham bir tercüme değil inşâ ilmi açısından kayda değer bulunan bir üslup taşır. Bunda mütercimin (Saîd Paşa) bir belâgat âlimi ve münşî olmasının payı büyüktür.
- *Nuhbetü'l-Emsâl* ihtiva ettiği meseller, şiir parçaları, etimolojik kelime tahlilleri açısından teorik dil ve edebiyat çalışmaları için kaynak bir eser hüviyeti taşımaktadır.
- Günümüze kadar herhangi bir akademik dikkate mazhar olamayan bu hacimli eser, söz konusu özellikleri göz önüne alınarak bilim, kültür ve edebiyat dünyasına kazandırılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Aydoğan, Saliha, *Saîd Paşa-Mîzânu'l-Edeb*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2011.
- Balcı, Rüştü, *Kâtib Çelebi, Keşfü'z-Zunûn*, C 4, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2014, s. 1274-1275.
- Çetin, M. Nihad, “Meydânî, Al-Maydânî”, *İslam Ansiklopedisi*, C VIII, MEB Yayınları, İstanbul 1979, s. 177-179.
- Diyârbekirli Saîd Paşa, *Mîzânu'l-Edeb*, İstanbul 1305.
- Diyârbekirli Saîd Paşa *Nuhbetü'l-Emsâl (Muhtasar Tercüme)*, Diyârbekir Vilâyeti Matbaası, 1289.
- İpek, Muhammet Selim, “Türk Atasözleri ve Deyimleri ile Eşanlı Arap Meselleri”, *EKEV Akademi Dergisi*, S 60, Yaz 2014, s. 187-196.
- Şahin, Şener, “Mecmau'l-Emsâl'de Yer Alan Ef'al Veznindeki Hayvan Konulu Deyim ve Atasözleri Üzerine Bir İnceleme”, *Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C 17, S 1, 2008, s. 177-191.
- Taşdelen, Hasan, “Meydânî'nin Mecmau'l-Emsâl'i Çerçevesinde Arap Deyim ve Atasözlerinde Bitkiler”, *Bilimname*, 2009/2, s. 265-280.
- Tüccar, Zülfiyar, “Meydânî Ahmed b. Muhammed”, *İslâm Ansiklopedisi*, C 29, TDV Yayınları, İstanbul 2004, s. 501-502.